

Марија ЦРНИЋ ПЕЈОВИЋ

БОКА КОТОРСКА И ЊЕНИ СТВАРАОЦИ ЗА ВЛАДАВИНЕ НИКОЛЕ I ПЕТРОВИЋА У ПЕРИОДИЦИ ЦРНЕ ГОРЕ И ЊЕНИ СТВАРАОЦИ У ПЕРИОДИЦИ БОКЕ

О политичкој, економској и друштвеној ситуацији у Црној Гори у периоду нашег интересовања није потребно опширније овом приликом говорити. Друштвени живот, односно просвјетне и културне прилике у оквиру којих видно мјесто заузимају периодична издања, новине и часописи, нераскидиво су везане и зависне од политичко-економског живота једне средине.

Период владавине Николе I Петровића карактеришу борбе против Турака, проширење територије, признање Црне Горе на међународном плану, развој просвјете и културе, али и унутрашња немирна политичка ситуација.

Црна Гора у овом периоду је симбол слободе, носилац слободарских стремљена потлачених у који упиру очи сви наши народи тада под јармом туђина. Зато у то вријеме к њој хрле многи из крајева гдје је живио наш народ, а био под турском или аустријском влашћу – из Србије, Далмације, Босне и Херцеговине, Војводине, Боке. Тадашња новинска, али и књижевна материја у Црној Гори, посебно до завршетка ослободилачких ратова (1876-78), у служби је ослободилачких идеја, а кроз цијели период нашег интересовања и политички обојена. Скоро у свим периодичним издањима народно стваралаштво заузима највећи дио страница, и то на првом мјесту епске пјесме. Књижевна поезија такође одише тежњом за слободом, родољубљем, не само аутора из Црне Горе, већ у првом реду оних који су тежили остварењу слободе и те своје слободарске тежње могли слободно да изразе у гласилима која су излазила у Црној Гори.

До отварања Богословско-учитељске школе, Цетињске гимназије, до оснивања Цетињске читаонице и Друштва „Горски вијенац” не може се говорити о плодном тлу за развој већег броја стваралаца-писаца, без обзира на одређени круг школованих Црногораца.

Долазак „извањача”, који су у својој или другој средини стекли широко образовање, не само у просвјетном раду, већ и у издавачком и стваралачком,

било у новинарству или књижевности, учиниће да се све више шири круг аутора из ових области на домаћем тлу. Многи од њих ће створити тада бројне радове које ће објавити у периодици ван Црне Горе, било због нередовног излажења часописа у Црној Гори, било због личне афирмације код сународника и у издањима која су имала завидан успјех и тираж.

Садржина појединих гласила није била уско везана за програмску оријентацију, доношену приликом његовог оснивања, и зацртане циљеве које су себи били поставили оснивачи, односно уредник, већ је била условљена прилозима и одазивом сарадника, који су поред финансијског фактора, били чинилац који је утицао и на дужину излажења одређеног гласила. Политичка ситуација била је фактор који је снажно условљавао и утицао не само на новинска издања него и на књижевна гласила. Уколико публикација (часопис или новина) није била државна, односно није уживала пуну финансијску помоћ државе, већ највећим дијелом зависила од претплатника, долазило је до њеног гашења уколико претплатници ван Црне Горе нијесу свестрано прихватили гласило, или би оно било забрањено да се растура на територији Аустроугарске, или Турске. Забраном растурања „Црногорке” крајем 1871. године, а нешто касније и „Црногорца” на територији Аустроугарске и Турске, због написа у којима је кроз књижевно стваралаштво истицан тежак положај наших народа под туђином, било због политичких неслобода или тешког економског живота и подстицано, позивано на отпор, ова два гласила су запала у тешку финансијску кризу и морала престати да излазе. Таквих и сличних случајева у овом времену било је и касније.

Сва збивања на унутрашњем и спољном плану Црне Горе, као и ратна збивања током ослободилачких и балканских ратова, дворска догађања заузимала су највећи дио простора у гласилима, било кроз новинске чланке или народну и умјетничку књижевност. Након 1878. године, посебно у „Гласу Црногорца”, умјесто голог регистровања догађаја на унутрашњем плану, наилазимо, нарочито у уводницима, и на сопствене пројекције развоја економског и друштвеног живота у Црној Гори.

У црногорској периодици могу се пратити и политичка, економска и друштвена збивања у сусједној Боки Которској која је била у саставу Аустро-Угарске.

Бока је тада обухватала територије данашњих општина: Котор, Херцег-Нови, Тиват и Будва. Сва збивања у Боки: увођење служења војске, Бокелско-кривошијски устанци, бирање посланика за Далматински сабор у Задру и Царевинско вијеће у Бечу и несугласице око тога, рад посланика, увођење народног језика у администрацији, школама и судству и пружани отпори, вјерске несугласице и слога, просвјетно-културна догађања и сви други аспекти живота Боке Которске нашли су своје мјесто у периодици Црне Горе. Треба нагласити да су гласила у Црној Гори пружала ауторима из Боке могућност објављивања и за-

мјерки (благо речено) упућених аустријској, али и домаћој власти, поред њихових радова родољубиве и слободарске садржине.

Творци писане ријечи у Боки због строге аустријске цензуре која је посредно или непосредно утицала и на гласила у Црној Гори, и у другим крајевима гдје су живјели наши народи под Аустријом и гдје су своје радове објављивали аутори из Боке, али и из Црне Горе – онемогућавала слободу писане ријечи, па су они свој слободарски замах, посебно усмјерен против Аустрије и Турске, могли исказати у гласилима Црне Горе. Познато је, на примјер, да је по наређењу Министарства унутрашњих послова котарски поглавар из Котора, већ од самог позива на претплату, пажљиво пратио писање „Гласа Црногорца”, посебно у вријеме бокељско-херцеговачког устанка, па је Црна Гора у то вријеме, и на основу писања овог гласила, била оптужена да помаже устанак, те у многим написима у „Гласу Црногорца” (посебно у бројевима 44-47) могу се прочитати написи којима се демантује таква оптужба.

Већина сарадника који су живјели у Боки, посебно извјештачи о дневним догађањима, која су објављивали највише у „Црногорцу” и „Гласу Црногорца”, своје написе нијесу потписивали пуним именом и презименом. Исто тако и књижевни радови у великом броју су потписани псеудонимом. Разлоге таквог поступка није потребно објашњавати, мада су и сарадници црногорских гласила који су живјели у Црној Гори често своје радове потписивали псеудонимом или само иницијалима, а има и непотписаних радова. (Већину псеудонима истраживачи ове материје су разрјешили, но има још увијек неразјашњених).

Од првог црногорског периодичног издања алманаха „Грлице”, који је излазио (1835-1839) у доба Петра II Петровића, па до појаве другог алманаха „Орлића” (1865-70, и 1885), протекло је нешто више од двије и по деценије. Период од појаве „Орлића” па до краја владавине Николе I Петровића испуњен је излажењем већег броја листова, часописа и календара. Ову дјелатност карактерише доста кратак вијек излажења, сем „Гласа Црногорца” и „Цетињског вијесника”. Пратећи хронологију периодике у периоду нашег интересовања да се уочити да има периода кад није излазило ни једно гласило, али исто тако кад их је излазило више истовремено. Хронолошки приказ периодике Црне Горе у периоду владавине Николе I Петровића, омогућава да предње тврдње и уочимо. Послије изласка „Орлића” појавио се политички лист „Црногорац” (1871-73), и његов књижевни додатак „Црногорка” (1871), која излази поново као самосталан часопис 1884-1885. г.

Континуитет „Црногорца” наставља „Глас Црногорца” (1873-1922). Затим слиједи: Шематизам православне јепархије захолмско расијске” (1881-83), више књижевних часописа: „Зета” (1885), „Нова Зета” (1889-91), „Просвјета” (1889-1901), „Грлица” (1889-1893. и 1896-97), „Луча” (1895-1900), „Књижевни лист” (1901-1902). Нешто раније изашао је средњошколски књижевни лист

„Цетињски богословац” (1891). Од престанка излажења „Књижевног листа” до појаве књижевног часописа „Дан” у Црној Гори није излазио ни један научно-белетристички ни педагошки часопис. Поред Цетиња, појављују се и гласила у ново припојеним крајевима. Тако у Никшићу излазе „Невесиње” (1898-99) и „Оногошт” (1884–1900) затим „Слободна ријеч” у Подгорици (1907-1908), као и календари „Захумље” (Никшић 1908-1909) и „Зета” (Подгорица 1908-1914). Поред ових, објављени су и календари: Православни цепни календар, Народни календар „Ловћен”, Пољопривредни календар за просту 1910, Ђачки календар (1909). Било је покушаја изласка и стручних часописа. Први је „Здравље” (1882), а затим два у Никшићу: „Трговачки лист” (1907-пет бројева) и „Земљорадник” (исте године два броја).

Кратко вријеме излазио је једини опозициони лист у то вријеме у Црној Гори „Народна мисао” (Никшић, сеп. 1906 - сеп. 1907), „Уставност” (јан. – нов. 1906. год.) је упркос репресивним мјерама које је доживљавала и због којих је нестала прокрчила пут савременом демократском мишљењу. Већ помињани „Цетињски вијесник” (1908 -1915, од 1913. године излази као „Вјесник”) био је полузванични лист основан да би одбијао нападе штампе из Србије и других крајева словенског југа, посебно у вези с Бомбашком афером. Овај лист је доносио и напise о проблемима и успјесима у Црној Гори, али и шире теме: о српском, балканском, албанском питању, о насељавању крајева ослобођених Балканским ратом, положају нашег живља у Турској и Аустро-Угарској (овим су се бавиле све новине у Црној Гори, посебно у кризним ситуацијама), исељавањем у Америку, о изласку Црне Горе на море и друго.

У току операција Црне Горе и Србије у Првом свјетском рату на Цетињу су излазили: „Дневне новости” (јун-август 1914) и „Дневни лист” (30. VIII 1914-16. III 1915). Овај лист је једини за постојања самосталне Црне Горе излазио сваког дана и његов тираж се пео и на 3.000 примјерака.

У релевантном времену у Боки Которској излази знатно мање новина и часописа. Томе је више узрока. Поред већ поменуте цензуре и финансијских недаћа (које су пратиле издаваштво периодике и у Црној Гори), могућност објављивања својих творевина аутори из Боке налазе не само у Црној Гори већ и оближњем Дубровнику (гдје су објављивана многа дјела и часописи на нашем језику), затим у Задру – мјестима гдје излазе реномирана периодична издања са угледом и ван својих уских територија. Треба још истаћи да је у Боки школовање на италијанском језику (Которски крај је од 1420. под Млечанима а херцеговско-рисански дио залива од 1687. године послије двовјековне турске владавине). Школовање на матерњем језику обављало се по манастирима и црквама, а више образовање могло се стећи само у италијанским градовима или Аустрији, на италијанском и њемачком језику. Прве основне школе на матерњем језику отварају се почетком, или боље рећи од средине XIX вијека. Прва средња школа

на нашем језику отворена је 1858. године послје упорне борбе, која је трајала двије деценије. То је Српска морепловска школа у Србини (Херцег-Нови).

Прва публикација ове врсте у Боки појавила се на латинском језику “*Catalogus cleri in diocesi Catharensi existentis ineunte anno biss MDCCCXLIV* која је у виду извјештаја излазила годишње до 1895. године. Од идуће године излази под новим називом (до 1911. године) “*Schematismus seu status personalis et localis dioecesis Catharensis.*”

На италијанском језику 1867. године изашао је календар “*Il bochese giornale cattolico e greco*”, издат у Котору.

Неколико година касније почиње да излази „Програм Ц. К. реалног и великог гимназија у Котору”. Први број изашао је 1873. а посљедњи 1900. године. За школску 1874/75. и 1890/91. није изашао. Наслов је незнатно мијењан у овом периоду, а од 1900. излази као „Извјештај Ц. Кр. Велике гимназије у Котору”. Највјероватније није изашао за школску годину 1913/14, а наредне усљед рата школа је укинута. Поред службеног дијела везаног за наставу и успјех школе, објављиван је најмање по један научни прилог или есеј.

„Шематизам православне епархије бококоторско дубровачке” излази од 1874. а од 1880. године под насловом „Шематизам православне епархије бококоторско дубровачке и спичанске”. Излазио је до 1912. у Котору. Штампан је у Задру, у штампарији I. Vodicki i Vitaliani, у Дубровнику у Српско дубровачкој штампарији А. Пасарић и Српско дубровачкој штампарији Др. Грацић, и посљедњих неколико година у которској штампарији.

Школске 1881/82. године почео је излазити “*Programma dell Scuola nautica in Cattaro*”, који од школске 1899/1900. излази на нашем језику. У овом годишњаку повремено су штампани и стручни чланци из поморства. Излази до 1912. године.

Парох села Кути (Херцег-Нови) 1882. године написао је и издао „Мали српски народни књижевни забавник” на 164 странице, а идуће године ова публикација имала је 20 страница.

Извјештаји Српске морепловске закладне школе Бошковић-Ђуровић-Лакећић у Србини крај Херцег-Новога за школску 1884/85. и идућу школску годину нијесу донијели литерарне ни стручне прилоге, сем службених података и историјат школе, односно задужбине.

„Српски магацин” (1896-1897), годишњак за науку, забаву и књижевност уређивао је игуман манастира Бање (Рисан), Дионисије Миковић. Изашла су само два годишњака. Око њега су се били окупили бројни сарадници из Боке, Црне Горе и шире, али је гласило запало у финансијске тешкоће, а уредник био под сталном присмотром аустријске полиције.

Лист „Бока” – гласник за опће интересе Бокеља излазио је седмично током 1908. и 1909. године.

У „Извјештајима Приватне дјевојачке трговачке школе” у Котору који су изашли за школску 1908/1909. са закључно 1913/14. школском годину изашло је и неколико стручних прилога.

Велики илустровани календар „Бока” почео је 1909. године и редовно је излазио закључно са 1914. годином, а уређивао га је Дионисије Миковић или, да будемо прецизни, као што пише у календару за 1910. годину и наредних година „уз сарадњу књижевника уређује Дионисије Миковић”. Чист приход био је намијењен „Српској зори” у Дубровнику.

Напредни омладински лист „Прољеће” у Котору појавио се 3. марта 1912. године. Најављен је био излазак листа два пута мјесечно, али се за сада зна само за четири броја. „Дневни вјесник”, политички лист који је исте године изашао у Котору, излазио је према потреби и више пута дневно. „Лист су издавали бокељски родољуби и са симпатијама пратили операције српске и црногорске војске у балканском рату, истичући југословенску мисао”.

Највећи број периодике овога периода у Боки изашао је у Котору (11), а по једно гласило у Рисну, Кутима и Херцег-Новоме. Као издавачи јављају се скоро у подједнаком броју приватна лица, школе и црква, а једно гласило издала је књижара.

Једна од основних карактеристика периодике у Боки тога доба, која се задржала до данашњих дана, јесте наизмјенична употреба ћириличног и латиничког писма.

За разлику од Боке, чија су гласила штампана ван Боке, периодика Црне Горе штампана је углавном на Цетињу. Исто тако у Црној Гори извјестан број гласила био је званични државни или полужванични, и финансирала их је држава, док тога није било у Боки, осим уколико нијесу финансирани школски извјештаји Гимназије и Наутичке школе.

Заједнички и једнима и другима (овдје мислим на гласила која су у Боки излазила на нашем језику) су слободарске тежње, до устанничких поклика, (које се у Боки нијесу могле због цензуре испољити у свој својој величини), романтичарски занос, словенски дух, а у Боки посебно се истиче вјерска толеранција њених житеља.

Невоље са којима су се суочавали су прије свега финансијске природе – сакупити довољан број претплатника, а понекад и недостатак радова за објављивање. Од 14 сарадника у „Црногорки” (1871), 7 их је било из Боке, 5 су извањци и два из Црне Горе – Књаз Никола и Марко Драговић. Јован Павловић приликом гашења „Црногорке” 1885. пише: „Знао сам добро да Црна Гора не може о себи издржавати ниједног листа, али сам рачунао на народ српски и словенски коме је „Црногорка” у равној мјери намијењена”. Други проблем 1910. године мучи Риста Поповића Ћупића, који жали што нема ни једног „просвјетно белетристичког листа”, па истиче да 40 црногорских писаца тражи уточиште у гласилима ван Црне

Горе. (Цетињски вијесник, 1910, 85). Дионисије Миковић морао је послѣ два годишта да обустави издавање „Српског магазина” јер многи нијесу редовно плаћали претплату, па није могао да подмири ни трошкове штампања.

У црногорској периодици релевантног периода објавио је своје радове већи број аутора из Боке. Многи од њих су тада или касније постигли завидни ниво у својој области, тако да су њихови радови преживјели вријеме и својом актуелношћу и умјетничким нивоом актуелни су и данас. То су др Лазар Томановић, архимандрит Дионисије Миковић, Вук Врчевић, посебно његов син Стеван и његови синови Филип и Милан, Митар Ивелић, Филип Ј. Ковачевић, др Александар Митровић, Вељко Радојевић, др Ристо Ковачић, Младен и Нико Црногорчевић, Владимир Тројановић, Марко Цар, Никола Ст. Љубиша, Никола Вучетић, Ристо Милић, Томо Крстов Поповић и Стијепан Митров Љубиша.

Они су сви везани за Боку рођењем, али животни пут их је одводио и у друге крајеве. Тако је Лазар Томановић рођен у Лепетанима, а службовао у Херцег-Новоме и Цетињу, да би умро у Херцег-Новоме. Исто тако је са породицом Врчевић, чији чланови су живјели или службовали у Дубровнику, Требињу, Задру, Никшићу и Цетињу, поред мјеста у Боки.

Јован Сундечић послѣ боравка у Цетињу, гдје је дошао из Далмације, прешао је да живи у Котору. Слично је и са Ђорђејем Срдићем.

Сви су се они школовали у Задру, Бечу, Грацу. Многи су заједно сарађивали прије повратка односно доласка у Боку или Црну Гору, а већина њих сарађивала је и у периодичним издањима која су излазила у: Дубровнику, Задру, Мостару, Новом Саду, Панчево, Београду – на нашем језику.

У периодици Боке, која је на нашем језику била веома малобројна, сарађивали су из Црне Горе: Ђуро Шпадијер, Радомир Кривокапић – Орлински, Филип Радичевић, Кривокапић Ђуро Симов, Карађузовић Мурат, Павићевић Мићун, Ђуричковић Ђорђе и Ђурашковић Ст. М.

Због ограничености простора, само ћемо у кроки-обиму дати податке о појединим ауторима из Боке који су сарађивали у периодици Црне Горе, као и о сарадницима бокелске периодике из Црне Горе.

Лазар Томановић рођен је 1854. у Лепетанима, а умро у Херцег-Новоме 1932. године. Школовао се у Новом Саду, Пешти, Грацу гдје је и докторирао. Члан Уједињене омладине српске, посланик Боке у Далматинском сабору. По позиву црногорске владе долази на Цетиње, гдје је дао видан допринос развоју црногорске државности, посебно правосуђа и законодавства, као и међународне афирмације. Веома значајан допринос дао је у развоју научне публицистике, новинарства и књижевности. Његови радови обухватају више од 330 библиографских јединица (пјесме, путописе, књижевне критике). Преводио је са италијанског и њемачког језика. Сарађивао у бројним часовима у свим крајевима гдје су излазили на нашем језику и у „Il Tempo” (Венеција). Покретач и уредник књижевног листа „Нова

Зета" (1889-1891), уредник „Грлице”, а од 1891. и „Гласа Црногорца” до 1903. године. Сарадник у скоро свим периодичним издањима у Црној Гори, Боки, и шире.

Вељко Радојевић, рођен у Херцег-Новоме 1868, умро у Сан Франциску 1959. године. Књижевник, преводилац, сакупљач народног усменог стваралаштва. У родном мјесту српски језик предаје му Симо Матавуљ, са којим пријатељује доживотно. Живот га одводи у трговачке послове, али се до смрти посвећује књизи. Како је сам забиљежио, писао је пјесме, приповјетке, оцјене из народне умотворине, о језику, али најмилије му је занимање био фолклор. Од 700 објављених народних пословица и изрека у „Просвјети” (Цетиње), 200 је сакупио, и објавио В. Радојевић. Сарадник је, поред „Просвјете”, „Гласа Црногорца” (гдје је и објавио 1888. свој први прилог), „Нове Зете”, „Луче”, али и „Јавора”, „Стражилова”, „Босанске виле”, „Зоре” и других. Поред осталог, објављује Пјесму погинулим борцима на Граховцу и „Црногорка успављује свог синчића”. Његова активност на књижевном и издавачком пољу траје и у Америци, гдје одлази због сталног сумњичења и присмотре аустријске полиције.

Архимандрит Дионисије Миковић рођен је 1861. у Паштровићима, а умро у Манастиру Бања (Рисан), гдје је провео 58 година. Књижевник, научник, духовник, родољуб. Његови радови броје 216 библиографских јединица, а 25 радова му је остало у рукопису. Поред оних из богословске науке, већина његових радова чине пјесме, путописи, приповијетке, историјски и етнографски радови, поред бројних скупина народних умотворина. Сарадник је бројних гласила која су се штампала по нашим земљама; поред осталих, Гласника Етнографског института САН, Матице српске, Гласника Земаљског музеја Сарајево, Новосадске заставе и других. Покретач уредник, и издавач „Српског магазина”, покретач и уредник календара „Бока”. На десетине његових радова и прилога штампано је у „Просвјети”, „Лучи”, „Гласу Црногорца”. Међу бројним пјесмама запажају се: „Њ. Св. Књагињици црногорској Милици Петровић Његуш” – пригодом вјеридбе и вјенчања, „Грахово равно”, „Бој на Пресјечи, Дузи, Никшићу”, „У спомен Петру II Петровићу Његошу”, „Њ. В. књазу наслѣднику Данилу” и друге.

У свим његовим пјесмама и радовима провијава родољубље, због чега је од аустријских власти шиканиран. Он, као и већина родољуба тога доба, није уско националан, па то изражава стиховима:

„Ој Словени љубимо се,
будућности ради своје,
љубимо се да нам душман
„Вјечна памјат' не запоје...”

Вук Врчевић је послије Вука Караџића сакупио највише народних пјесама и другог усменог народног стваралаштва и описао народни живот и обичаје свога времена, на овим просторима, и био највреднији Караџићев сакупљач.

Рођен је у Рисну 1811, а умро у Дубровнику 1882. године. Секретар грбљски и учитељ у Грбљу и Рисну, секретар Књаза Данила. Државни чиновник у Задру и од 1861. године Ц. К. аустријски конзул у Требињу до пензионисања 1878. године.

Од 1839. године до смрти објавио је неколико хиљада питалица и пословица, бројне збирке народних пјесама, приповиједака написаних на основу истинитих догађаја, записао и објавио бројне народне обичаје и народно благо сакупио по Боки, Црној Гори, Далмацији и Херцеговини. Написао је неколико позоришних игара.

Радови су му објављени у „Црногорцу”.

Стеван Врчевић, рођен у Котору 1847. а умро на Цетињу 1907. Права и филозофију завршио у Бечу. Професор Которске гимназије и секретар и благајник Општине, секретар Обласног суда у Никшићу, први секретар Министарства унутрашњих дјела на Цетињу. Предсједник „Јединства” – Котор, и „Захумља” – Никшић, члан управе Цетињске читаонице. Новинар, приповједач, историчар и преводилац с италијанског и њемачког језика. Док је живио на територији под Аустријом, радове потписује псеудонимом: Старина Новак, Мали Радојица, због малтретирања аустријских власти. Уредник „Дубровника”, „Невесиња” и „Оногшта”. Радове објављује у часописима које уређује, али и у „Гласу Црногорца”, „Црногорки”, „Новој Зети”.

Његов син Филип рођен је у Котору 1882, а умро у Улцињу 1913. и сахрањен на Цетињу. Службеник Министарства финансија и грађевина, Министарства унутрашњих дјела Црне Горе. Заједно с братом Миланом оснивач пјевачког друштва „Захумље”. Сарадник у „Оногшту”.

Други Стеванов син Милан рођен је 1886. у Котору, а умро 1913. на Цетињу. Уредник „Захумља” за 1908. и 1909. годину. Један од оснивача пјевачког друштва „Његош”. Одликован је за ревност Златном медаљом (од црногорске владе) 1910. године. Пише пјесме, приповијетке, путописе, „празновјерицу о истинитом догађају у Пиперима”, путопис Цетиње – Ријека Црнојевића – Миркова варош (Подгорица).

Младен Црногорчевић рођен је 1863, а умро 1902. године у Баошићима. Завршио богословско-учитељску школу у Задру. Професор Грађанске школе у Шибенику. Највећи дио свог кратког живота провео у родној Боки, као учитељ у Грбљу и Кртолима. Веома плодан стваралац. Своје радове из археологије, историје, историје умјетности објављује и у „Просвјети” (Цетиње), гдје му је током 1895-98. године изашло петнаест њих. У тим радовима дао је податке за 31 цркву из Боке, и то о њиховом настанку, архитектури, записима, живопису,

као и о вриједним црквеним предметима. Његови радови су незаобилазни и данас у проучавању споменика културе Боке.

Сарадник „Црногорке” (1884/85) био је и Нико Црногорчевић, рођен у Котору, гдје учи гимназију, коју напушта због учествовања у бокелском устанку 1881/82. и склања се у Црну Гору. Враћа се у Котор након три године, да би 1889. године емигрирао у Буенос Аирес, гдје је умро 1925. године. Преводио је с италијанског језика.

Митар Ивелић рођен је у Рисну 1865. а умро у Улцињу 1892. године. Гимназију учи у Дубровнику и Задру. Због својих сатиричних и родољубивих написа бива затворен, а затим бјежи од аустријске полиције у Црну Гору, којој пјева у пјесми „Славуј”:

„Ако нећеш по пустињам
Гдје с' курјаци криве,
А ти лети Црној Гори
Гдје соколи живе!”

Службује као учитељ у Манастиру Морачи, Бару и Улцињу. Сарађивао у „Црногорки”, „Гласу Црногорца”, „Новој Зети”, „Оногошту”, „Просвјети”. Писао на теме из Црне Горе у сплитском „Драшковом рабошу”. Писао родољубиве, сатиричне и дјечје пјесме. М. Ивелић је први црногорски лексикограф. Постхумно му је изашао уџбеник „Земљопис”. Преводио је с руског и италијанског језика. Објављивао под бројним псеудонимима: Косовка дјевојка, Приморац, Ивеља, Сестра Батрићева, Старац Духовник.

Владимир Тројановић рођен је у Росама 1864 (Бока), а умро у Шибенику 1904. г. Завршио медицински факултет у Грацу. Службовао у Врлици и Рисну. Родољуб, пјесник, писац краћих прича, добар говорник као посланик у Далматинском сабору (објављени му говори и интерпелације). Сарадник у Стражилову, Новој Зети, Јавору, Словинцу, Срђу, Гласу Црногорца, Просвјети, Бранику. Није заступљен бројним радовима, али „лирским реализмом, широким пјесничким хоризонтима” био је у оно вријеме „пјеснички новатор” каже за њега Н. Миљанић.

Ристо Ковачић, историчар и књижевник, рођен је у Рисну 1845, гдје је и умро 1909. године. Православну богословију посјећује у Задру, и гимназију, коју напушта последице шестог разреда. На Српској морепловској школи у Херцег-Новоме предаје четири године, затим у Которској гимназији, па одлази на студије у Загреб и Беч. По завршетку студија поново службује у Новоме, гдје је управитељ школе у којој је већ раније предавао. Затим поново одлази у Котор. За вријеме другог бокелско-кривошијског устанка напушта службу, одлази на Цетиње, а затим у Италију. Професор је Филозофског факултета у Риму. Пре-

даје и у Анкони и Ђенови. Први Бокељ члан Српског ученог друштва, послје Вука Врчевића који је био почасни члан.

Још за вријеме школовања у Задру уређује лист Омладинског књижевног друштва „Првијенац” у којем сарађују: Ј. Томановић, И. Беара, Стефан и Петар Мартиновић. Пише студије о нашим књижевницима, радове из историје Боке, пјесме. Сарађује у „Орлићу”. О његовом успјешном раду у Херцег-Новоме до-нио је биљешку „Глас Црногорца” (3. IV 1871).

Томо Крстов Поповић рођен је у Херцег-Новоме 1853, гдје је и умро 1931. године. По завршетку учитељске школе у Задру, учитељ је на Топлој, а затим неко вријеме секретар Православне црквене општине у Трсту. По повратку по-стаје наставник Српске морепловске школе у Србини, а од 1886. године и управник, гдје га затиче и пензија послје 49 година плодног рада у просвјети. Још као ђак у Задру почео је да објављује. Сарадник је бројних часописа. У „Новој Зети” изашла му је новела „Тешко ми је за недрага поћи”. У Зетском до-му 1884. изведена му је драма заснована са италијанским мотивима „Чезња за отацбином”, а радња се догађа на Његушима и о Петровграду. Другој предста-ви присуствовао је и књаз Никола. Најпознатији његов рад је „Херцег-Нови - историјске биљешке 1382-1797”, Херцег-Нови 1924, 1982.

Филип Ковачевић рођен је у Пријевору (Будва) 1860, а умро у Котору 1922. године. Гимназију завршава у Котору, а класичне језике у Бечу. Ради као про-фесор Цетињске гимназије. Први државни библиотекар у Црној Гори по обја-вљивању Закона о књажевској црногорској државној библиотеци и музеју. По налогу књаза Николе израдио Упуство за уређење Државне архиве, којим се предвиђа организација архивске службе. Уредник „Зете”. Објављује, као и мно-ги тога времена, пригодну поезију у духу народне поезије која је цвјетала око двора под покровитељством краља Николе. Објављивао и приповијетке. Прево-дио са њемачког, италијанског и грчког. Поред сарадње у „Зети”, сарађивао у „Црногорки” и „Орлићу”.

Александар Митровић, рођен је у Херцег-Новоме 1870, а умро у Котору 1921. године. Политичар, публициста, научник, књижевник, адвокат. Студирао права и филозофију у Загребу, Бечу и Грацу, гдје је и докторирао. Адвокат у Книну, Новоме и Котору. Његов рад је веома обиман и износи више стотина библиографских јединица. Сарадник око 30 часописа, поред наших и италијан-ских и њемачких. Сарадник „Нове Зете”. Посланик у Далматинском сабору. О његовој политичкој ангажованости писао и „Глас Црногорца”.

Ристо Милић (недостају нам ближи подаци), сарадник „Орлића” и аутор бројних написа у „Гласу Црногорца”. Издао „Србобранке лиричне родољубиве пјесме спјевао Милић Ристо а штампане на Цетињу у Државној Печатњи, 1870. године.” Једна од пјесама посвећена је „Свјетлом књазу Николи I господару слободне Црне Горе”. Сав приход од ове књиге ишао је за друштво „Јединство”

из Котора, гдје је Милић живио и одакле је послао бројне написе, посебно „Гласу Црногорца”.

За Стјепана Митрова Љубишу не дајемо податке због ограничености простора и стога што је о њему у посљедње вријеме веома много писано. Желимо само истаћи да је необично да је на страницама црногорске периодике објављена само једна приповјетка „Поп Андоровић нови Обилић, приповијест паштровска из друге половине осамнаестог вијека”, и то у „Гласу Црногорца” 1874. године. Међутим, његов тридесетогодишњи политички рад (1848-1878) може се пратити кроз црногорску периодику од појављивања „Црногорца” 1865. године. Водио дуготрајну и упорну борбу против италијанштине и за увођење нашег језика у школама, судству и администрацији. У том послу Стијепана Митрова Љубишу и све бокељске општине веома је подржавао, нарочито 1872. године „Црногорац”.

Један од најпознатијих бокељских стваралаца писане ријечи овога периода, Херцегновљанин Марко Цар, рођен је 1859, а умро у Београду 1953. године. Сарадник је „Нове Зете”. Од 1883. до 1952. године објавио је 27 посебних књига и 403 чланка, есеја, приповијетке, расправе и неколико превода. Одушевљен дјелима Петра II Петровића пореди га са Хомером, Дантеом и Шекспиром. Сарађивао у свим тадашњим часописима. Члан Српске академије наука.

Никола Ст. Љубиша рођен је у Паштровићима 1868. а умро у Паризу 1919. Завршио духовну академију у Петерсбургу. Због недобијања посла, враћа се у Русију, гдје службује до 1914. године, затим кратко вријеме на Цетињу, па одлази у избјеглиштво у Париз. Препјевавао, посебно Љермонтове спјевове, а преводио и са енглеског језика. Сарадник „Луче” и „Гласа Црногорца”.

Никола Ђ. Вучетић – Бокељски, рођен је у Цариграду 1884. Правни факултет завршио у Београду, школу политичких наука у Паризу. Поријеклом из Будве. Са женом написао тргедију која је извођена у Паризу. Најпрво се јавио као дјечји пјесник у више листова, поред осталог и у „Цетињском Вијеснику”. Француски писац Морис Ростан писао одушевљено о његовом раду. Написао велики број љубавних, дјечјих, родољубивих, медитативних и хумористичких пјесама.

У црногорској периодици овога времена јављају се са својим радовима и Бокељи, Павле Каменаровић, Никола Ђурковић, М. В. Ђурковић, Вића (Вицко) Трипковић, Крсто Гопчевић, а вјероватно и Јован Накићеновић. Из Боке, док су живјели у њој, своје радове шаљу и Јован Сундечић и Ђорђе Срдич.

У Бокељској периодици, односно у илустрованом календару „Бока” (1908-1914), „Српском магазину” (1896-97) и листу „Бока” (од 1908) изашао већи број радова посвећених Црној Гори: пјесме пригодне везане за двор Петровића, о Његошу је, о манастирима у Црној Гори, њеним борбама и побједама, архивска грађа (везана углавном за Петра I).

Кратко вријеме излажења ове периодике која је била под строгом присмотром полиције, није омогућило већу сарадњу стваралаца из Црне Горе.

Филип Радичевић рођен је у Бару 1843. године а умро на Цетињу. Дугогодишњи секретар Митрополије. Сакупљач народног усменог стваралаштва, архивске грађе. Сарађивао у листовима који су излазили у Целовцу, Темишвару, Новом Саду, Задру, Сомбору, Цетињу. Сарадник „Српског магазина” и календара „Бока”. Поред објављивања и сакупљања народног блага и архивске грађе, писао о споменицима културе, учествовао у свим културним догађањима на Цетињу.

Радомир Кривокапић Орлински, рођен у Цуцама 1876, умро 1938. године. Завршио је Богословско-учитељску школу на Цетињу. Указни чиновник у Министарству просвјете и црковних дјела Краљевине Црне Горе, и хонорарни наставник Богословије, затим просвјетни инспектор и школски надзорник у Зетској бановини. Већ као двадесетогодишњак објављује пјесме у „Лучи”, а затим у периодици у Сарајеву, Новом Саду, Дубровнику, Цетињу, Никшићу и календару „Бока”. Објавио око 60 пјесама и два већа спјева, кроз која зрачи чиста љубав према слободи и свом народу.

Ђуро Шпадијер, рођен на Цетињу 1871, умро 1953. године. Завршио је Богословско-учитељску школу на Цетињу. Неко вријеме радио као учитељ, а затим као секретар Министарства просвјете Краљевине Црне Горе. Сарађивао у свим листовима Црне Горе. Писао уџбенике и стручно педагошке радове. Сакупљао народне умотворине, обичаје. Написао комедију „Невјерна жена”. Међу првим преводиоцима Толстоја у Црној Гори.

У „Српском магазину” из Црне Горе су сарађивали и Мило и Перо Јововић, Мурат Карађузовић, Симо Ђуров Кривокапић.

За Календар „Боку” претплатници су били: из Подгорице, Грахова, Манастира Дуљево и Глухог Дола.

Гласила из Црне Горе веома су добро примана и радо читана у Боки. „Црногорац” од 27. II 1871. г. објављује допис из Боке: „Ваш Црногорац је овдје добро примљен и радо га читамо. Хајдете том стазом па се не бојте: Бог ће помоћи и наспорити”. У допису из Херцег-Новога од 11. IV, када се из овога мјеста добија први допис, пише да се сво српство обрадовало изласку „Црногорца”, а да ћутање из Новога не значи да се нијесу и ту обрадовали, желећи да Црна Гора на политичком и књижевном пољу буде као и у јунаштву.

У бројним написима из Боке пише се заносно о Црној Гори, посебно о њеном владару Николи I Петровићу. Будно се прате сви догађаји и тим пригодама шаљу бројни написи, посебно пригодне пјесме. Одушевљење достиже врхунац у телеграмима који су објављени у „Црногорцу”, гдје група најугледнијих Новљана у честитки пише: „Господару! Твоја радост и наша радост. Осим тога наша жарка жеља да Ваша свијетлост буде Немања први, а новорођено чедо Душан силни у срећу народа нашег”. Свештеници Стеван Перезић из Кута и Никола Цвјетковић

из Баошића своје одушевљење изражавају ријечима: „Живио престолонаследник! Нашљедио цијелу Душанову царевину и сретнију од Душанове!”

Кроз ових пар реченица казује се сва приврженост Црне Горе и схватање њене улоге и везаност људи Боке за слободну Црну Гору. То одушевљење и везаност је присутна код становника обје вјероисповијести. Само један од примјера. Капетан Јозо Сбутега из Прчања довео је својим бродом из Трста Књегињу Милену и том приликом замолио да му Књаз Никола буде кум дјетету које се требало родити. Књаз на то пристане, али успротиви се бискуп которски, јер по њему православни није могао бити кум дјетету које крсти у католичкој вјери. Молбе, жалбе, преписке, стигле су и до папе. Капетан Сбутега остао је упоран. Написи о томе стижу у „Црногорцу” са објашњењима да никада тако није поступљено, да се жели унијети не-слога међу православнима и католицима у Боки. Књаз Никола шаље свога љекара, католика, као заступника и тјелохранитеља који је био обучен у најљепше црногорско одијело. Свештеник се пред само крштење у цркви противи да изврши чин крштења, али под притиском присутних, ипак га је обавио.

За велики број претплатника црногорске периодике у Боки сигурно има великих заслуга и Петар Рамадановић који је рођен у Котору 1838, гдје је и умро 1907. године. Веома угледан грађанин Котора, којег је Књаз Никола 1865. године именоввао за књажевског црногорског агента. Одликован многим црногорским одличјима. Због лошег здравља напушта службу 1906. године, а на његово мјесто долази млађи син Вељко. Преко њих се обављала претплата листова и часописа који су излазили у Црној Гори. Њихов посао захтијевао је труда и упорности, и поред свега што су гласила из Црне Горе радо читана у Боки, јер можемо прочитати у „Црногорцу” да има људи у Боки који узимају улогу полицајца и који се труде да дознају ко су дописници из Боке. Такође се говори да су ти листови многим „кост у грлу”, посебно онима који се баве непоштеним радом и себичном трговином, па им изношење таквих послова у дописима из Боке веома смета. Знамо да су аустријске власти неколико пута забраниле растурање црногорске периодике у Боки.

Старији син Петра Рамадановића Славо, био је начелник у Министарству спољних послова и дворски маршал на Цетињу.

Сарадња између стваралаца писане ријечи из Боке у периодици Црне Горе и стваралаца из Црне Горе у периодици Боке у релевантном периоду била је веома жива, плодносна и веома присна.

Сви догађаји у Боки преламали су се у црногорској периодици, као и сва догађања у Црној Гори, од борби до рођења престолонаследника, вјенчања принцезе, проглашење Црне Горе за краљевину – имали су великог утицаја на ствараоце у Боки који су то исказивали у својим књижевним радовима, прије свега у поезији. Исто тако у периодици Боке рефлектују се савремени али исто тако догађаји и догађања из прошлости Црне Горе. Периодика Црне Горе и Боке из овог периода је и незамјенљив историјски извор у недостатку архивске грађе, за одређене теме.

ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА

- „Црногорац”.
- „Црногорка”.
- „Глас Црногорца”.
- Календар „Бока”.
- „Српски магазин”.
- С. Вукомановић, *Никола Св. Љубиша*, Зборник Бока 10, Херцег-Нови, 1978, 233-243.
- М. Злоковић, *Томо Крсћов Појовић, књижевник и историчар*, Зборник радова из науке, културе и умјетности „Бока” (у даљем тексту Зборник Бока) 8, Херцег-Нови, 1976, 271-284; исти, *Велько Радојевић, књижевник и фолклорист*, Зборник Бока 11, Х. Нови 1979, 301-323; исти *Библиографија Марка Цара*, Зборник Бока 9/1977, 351-377; исти, *Рисџо Ковачић-Ришњанин, историчар и књижевник*, Зборник Бока 17/1985, 351-368; исти, *Библиографија Велька Радојевића*, Зборник Бока 12/1980, 349-360.
- И. Злоковић, *Професор Вицко Трийковић*, Зборник Бока 2/1970, 235-239.
- С. Лединек Мунд – М. Лукетић, *Библиографија Луче, Књижевноџ лисџа Дана, Цетиње*, 1978.
- М. Лукетић, *Црногорски књижевни часописи 1871-1891*, (библиографија и биографије Л. Томановића и Ф. Ковачевића), Цетиње, 1978.; исти, *Периодика Боке Кошорске 1844-1984*, Зборник Бока 15-16/1984.
- Д. Мартиновић, *Порџиреџи, I, II, IV*, Цетиње, 1983, 1987, 1993. исти, *Живоџ и рад Миџра Ивельића*, Зборник Бока 17/1985, 405-419
- К. Милутиновић, *Књижевни лик Марка Цара*, Зборник Бока 9/1977.
- С. Мијушковић, *Херцеџновљанин Александар Миџровић...*, Зборник Бока 9/1977 249-251.
- Н. Р. Миљанић, *Новинар и књижевник Сџеван Врчевић*, Зборник Бока 6-7/1975, 221-240; *Књижевници браћа Ивельићи*, Зборник Бока 8/1976, 299-309; *Пјесници браћа Тројановић из Роса*, Зборник Бока 4/1972, 189-201; *Нико Вучеџић*, Зборник Бока 9/1977, 253-260.
- С. Мусић, *Неколико црногорско-бокельских ѳреводиоца Леоџардија у XIX вијеку*, Зборник Бока 12/1980, 257-262.
- И. Педерин, *Однос аустџријских бласџи ѳрема иџталијанском, хрваџском, срџском и црногорском новинарџтву у доба Бокельско-херцеџовачкоџ усџанка, 1880-1882*, Зборник Бока 20/1988, 185-211.
- Р. Шуковић, *Годишњаџ Орлић у књижевном живоџу Црне Горе у друџој ѳоловини ѳрошлоџ вијека*, (са библиографијом, Библиографски вијесник, Цетиње 1977, *Грлица – ѳрећи календар у истџорији црногорске ѳериодике (1889-1893 и 1896-1897)*, Библиографски вјесник бр. 2-3, Цетиње, 1977.
- *Црногорска библиографија*, Том III, књ. 1, 2, 3.

Marija CRNIĆ PEJOVIĆ

HOW PERIODICALS OF MONTENEGRO REPORTED ON BOKA KOTORSKA
AND ITS CREATIVE PEOPLE DURING THE REIGN OF NICHOLAS I PETROVIĆ
AND VICE VERSA

Résumé

It was during the reign of Nicholas I Petrović, that a larger number journals and newspapers were published, but they were only short lived. Basic features of such publications are their ideas of and aspirations to freedom, as well as their patriotism. The main areas given attention in such newspapers and literary journals are the political happenings, fighting, and affairs of the court and other, along with varied oral tradition.

Many of the contributors to Montenegrin periodicals originate from Boka: Dr. Lazar Tomanović, Archimandrite Dionisije Miković, Vuk Vrčević and his son Stevan, and Stevan's sons Filip and Milan, Mitar Ivelić, Vladimir Trojanović, Veljko Radojević, Tomo Krstov Popović, Filip Kovačević, Dr. Aleksandar Mitrović, Risto Milić, Dr. Risto Kovačić, Mladen and Niko Crnogorčević, Nikola St. Ljubiša, Nikola Vučetić, Marko Car and many others.

On the other hand, the periodical issues of Boka Kotorska were small in number, and as contributors from Montenegro, appear the names of: Filip Radičević, Đuro Špadijer, Radomir Krivokapić-Orlinski, Milo & Pero Jovović, Djuro Simov Krivokapić, Murat Karadžević, Mićun Pavičević, Đorđe Đuričković, St. M. Đurašković.

On the pages of different Montenegrin periodicals, the writers from Boka Kotorska were given the possibility to reveal their aspirations to freedom, to leave an exhaustive account of a tough life under the Austrian rule, or to criticize the acts of local government, thus escaping a rigid Austrian censorship the influence of which on Montenegrin papers was quite obvious, too.

The periodicals of Montenegro traced all the events of significance for Boka from all the domains of its life, and today, when there is a lack of archival records, they serve contemporaries as a source of valuable information.

There were fewer contributors from Montenegro to Boka periodicals, which was the result of a small number of such publications. In one of these, "A Woman of Montenegro" for example, out of 14 contributors, 7 came from Boka, 5 were from other neighboring countries, and 2 from Montenegro, Prince Nicholas and Marko Dragović. However, the writers from Boka reported with great enthusiasm on all the major events in Montenegro of its present time or past.